

חבל נחלתו

בדרבנן ולו דוקא קשה.
ו. לחם משנה – בכונת אחים לתת קרקע זל"ז כדי שכ"א יוכל להביא ולקרוא.
ז. תירוץ קצות החושן, ונראה שהוא תירוץ היש"ש – קנין פירות בשדה בזמן היובל הוא כקנין הגוף מלא ורק חוזר ביובל.
ח. תירוץ העונג יו"ט – בעלות אחים בחלקם היא שלכ"א יש חלק בכל שדה ושדה ולכן יכול להביא ולקרוא, ורק רב יוסף סבר שיש לו חלק אחד אלא שאינו מבורר ולכן מספק אינו יכול לקרות.
ט. תירוץ האור שמח – קנין פירות באחים הוא כקנין הגוף והדבר מתברר ביכולת להקדיש ולפדות ועל כן יכול להביא ולקרוא.

סימן מו

התניה על מקח טעות

הקניה מצידה האחורי מודפסים תנאים לאחריות המפעל על התפילין שמכר. בין התנאים (סעיף ג/4) כתוב: 'בודק מוסמך: אם נפתחו התפילין בידי אדם שאינו מוסמך מטעם... (=שם המפעל), אחריותנו בטלה!' 'שים לב: בכל תלונה שיש בה ספק, מומחי המפעל יכריעו אם היא באחריות המפעל'.
ולכן כיון שהתפילין נפתחו ע"י סופר שאינו מוסמך ע"י המפעל, המפעל טוען שאינו אחראי לתיקון התפילין. וכיון שהמוציא מחברו עליו הראיה, ואין באפשרות הקונה להוכיח שאלו הפרשיות שהוכנסו לתפילין ע"י המפעל, שהרי אפילו עמדו שני עדים וסימנו פרשיות אלה כשהוצאו מן התפילין מי יכול להוכיח שלא פתחו לפני כן והניח בהן פרשיות פסולות?! ועל כן המפעל מסולק

שאלה

אדם קנה תפילין ממפעל לתפילין. לאחר שנתיים נתן אותם לסופר מומחה לבדיקה. הסופר פתח את התפילין ומצא בפרשיות פגמים שעד שלא יתקנו התפילין פסולות. הפגמים הם בעיות 'מוקף גויל' כגון: ממצרים – צדי"ק ורי"ש מחוברות. או יו"ד עליונה של אל"ף מחוברת אף בקוצו של יו"ד ולא רק ברגל¹. כמו"כ הפסקים (רווח) בתוך מילים אשר מחלקים תיבה אחת לשתי תיבות ומעכב אף בדיעבד². בעיות אלו ניתנות לתיקון ברוב המקרים, ואין בהן בעיה של כ"סדרן³. פגמים אחרים שאינם מעכבים בדיעבד הם שחסרים תגים, וכן חלק מאלה שישנם אינם מחוברים לאותיות. הקונה פנה למפעל התפילין שאלה הממצאים ומוטל על המפעל לתקן את התפילין. המפעל ענה לו שעל חשבונית

1. שו"ע יו"ד סי' רעד ס"ד.

2. שם.

3. משנ"ב סי' לב ס"ק סח, עג, עט, קיב. שו"ת רב פעלים ח"ב או"ח סי' י.

חבל נחלתו

מחויב תיקון התפילין. זו טענת המפעל. לעומתם בעל התפילין טוען אין המדובר באחריות אלא במקח טעות שהרי הנחתי תפילין אלו בתור כשרות והתברר שהן אינן כשרות, ולכן עליכם לתקן את התפילין או להשיב לי את כספי. כמו"כ עליכם לפצות אותי על מצוה שבטלתי במשך כשנתיים, ועל ברכות לבטלה שברכתי במשך כשנתיים ימים.

מתיקון או מהשבת כספו של הלקוח כאשר מתברר שהתפילין פסולות אע"פ שאין הקונה יכול להוכיח שהפרשיות נקנו במפעל.

ג. האם ישנו חיוב לפיצוי ממוני של המפעל לקונה, על שנתיים שגרמו לו שיבטל את המצוה.

א. האם ראוי להתנות תנאי כזה בתפילין

ראשית ראוי להדגיש שכל עיסקה לקניית תפילין מסופר או ממפעל מתבססת על אמון ועל ישרות ויראת השמים של הסופר. הקונה סומך על יראת השמים וישרות הסופר, ומאמין לו שהפרשיות כשרות⁴. כיון שישנן הלכות

השאלות לעיון:

- א. האם ראוי מבחינה מוסרית להתנות תנאי כזה ע"י מפעל לתפילין?
- ב. האם מכוח התנאי המפעל פטור

4. כך מספר הרדב"ז (ש"ת רדב"ז מכתב יד, ח"ח סי' ו):
"עוד היה מעשה במצרים בשנת ה'ש"ה ליצירה היה סופר שמו נ' גזל, והוא גזל את נפשו ואת הרבים בממונו ונפש, כי גרם להם לברך כמה ברכות לבטלה, ויום אחד אמרו כי הוא יושב ומוכר יין, והגוים שותים ומשתכרים בביתו והוא יושב וכותב תפילין, וקנאתי לה' ואמרתי אפשר שזה יצא מתחת ידו דבר מתוקן, וגזרתי שכל מי שקנה ממנו תפילין שיביאם לבודקן וכן עשו, והובאו לפני ג' מאות זוג או קרוב וכולם פסולים, מעט מן המעט של סופרים אחרים, וכל מה שהיה כתיבת יד זה הגזל לא נמצא מהם ג' או ד' זוגות כשרים, והכשרים שנמצאו במדינה הם של סופרים אחרים, או שבאו ממקומות אחרים.
ועתה אבאר כל מיני הפיסול שנמצאו בהם, מקצתם היו הפרשיות האחרונות מזמן קדמון והראשונות חדשות מקרוב באו, ונמצאו שלא כסדרן, ואמרינן שלא כסדרן יגנוזו [מכילתא סוף פר' בא] עוד היה כתוב בהם על המחק, ושאלנו את פיו ואמר שכשנשלם כתיבת הפרשה חוזר ובודק ואם נמצא שטעה חוזר ומתקן. וגם זה הוי שלא כסדרן [דלא שנא פרשיות לא שנא תיבות לא שנא אותיות בכולהו פוסל שלא כסדרן]. ועוד נמצא לפעמים היה טועה בשתיים או שלש תיבות יתירות וגורר אותן ומניח המקום חלק, ונשאר המקום חלק כאילו הוא תחילת פרשה ופסול, ולפעמים יארע זה באמצע פסוק וזה ודאי פוסל. עוד נמצא בהם סתומות במקום פתוחות וכן איפכא.
עוד נמצא שהיה חותך הקלף סמוך לכתיבה, ורוב הפעמים חותך על הכ"ף פשוטה ורגל הצד"י הפשוטה, ונמצא שלא היה גויל מקיף את האות. ועוד נמצא לפעמים מאריך האות כדי למלאות החלק כל כך עד שנשתנית צורת האות. עוד נמצא בהם כי מרוב המהירות היה כותב מקצת האותיות באותיות פרוינצאל לא אשורית. עוד נמצא בהם שלא היה מבדיל בין צורת מ"ם סתומה לסמ"ך.

סימן מו — התניה על מקח טעות

לתפילין זהו תנאי ככל התנאים במכירות כלים חדשים. לדוגמא: לאדם הקונה מכונת עומדת תקופת האחריות, רק אם ביצע טיפולים ותיקונים במוסך מורשה של החברה יצרנית המכונת. ובמה נבדלו תפילין ממכונת?!

אלא שיש כמה הבדלים עקרוניים בין תפילין למכונת. במכונת כל פגם במכירה ניתן לבדיקה. אף אם הוא לא מתגלה אחר שבוע, הוא יתגלה בתוך תקופת האחריות. גם אין צורך לבדיקת מומחה כדי לברר שמערכת או חלק אינו עובד כראוי. אם חלק נשבר או התקלקל או שאינו מבצע את פעולתו כראוי – הדבר גלוי לעין, והקונה חש בכך מיד. שונה הדבר בתפילין, לאחר הנחת הפרשיות בבתיים וסגירתם אין המניח יכול לדעת אם הוכנסו לשם פרשיות

שלא ניתן לבדוקן לאחר מעשה, והן אינן ניתנות לתיקון מאוחר. לדוגמא: כתיבה שלא לשמה רק בוחן לבבות יודע אם הסופר כתב את פרשיות התפילין לשמה. או כתיבה 'שלא כסדרן' אם פרשיה מאוחרת נכתבה לפני פרשיה מוקדמת וכד'. אם הסופר לא כתב אלא מחק ועבר ב'חק תוכות'. כל אלו הלכות הפוסלות את הפרשיות ואין הקונה יכול לבדוק את המוכר האם שמר על הלכות אלו. וא"כ כל העסקה הממונית מבוססת על אמון. ולכן ראוי שכשם שהקונה מאמין לסופר, אף הסופר יאמין לקונה. ואם הקונה בא אליו בתלונה על בעיות הלכתיות בפרשיות יאמינו לו כי אמנם אלו התפילין והפרשיות שנקנו מהסופר או מהמפעל. לכאורה, התאי שאינם אחראים

"עוד נמצא בהם אותיות מטושטשות אפילו בחדשים שבהם, לפי שהדיו לא היה נדבק יפה בקלף, אם מצד עבוד הקלף ואם מצד הדיו, עד שנמצא בהם טעיות כפולות הרבה וכל היתר כנטול דמי. שוב ראיתי שהכשיר הראב"ד ז"ל בתשו' מקל וחומר, ומה במקום שהאור פוסל אם מעטו בקרובים [כגיטין פ"ז ע"א] או בסכך פסול [כסוכה י"ג ע"א] כשר, מקום שאין האור פוסל אינו דין שהקרובים וסכך פסול לא יפסול ע"כ. ולבי מגמגם בזה הקל וחומר. דדילמא קדושת תפילין שאני, ואם אור כשיעור תיבה אחת פוסל, אלא שאיני כדאי לחלוק. עוד היה בהם שורות עקומות ומקצת אותיות גדולות ומקצת קטנות, ואעפ"י שאינו פוסל, אמרין [סנהדרין כ"ב ע"א] למה נקרא שמה אשורית שמאושר בכתבו. עוד נמצאו בהם שתי תיבות סתומות כל כך עד שנקראות כתיבה אחת, וכן להיפך תיבה אחת נראית כשתיים. עוד שלא היה בהם תגי האותיות. ואעפ"י שאין פוסלין בדיעבד אין זו מצוה כתיקונה. עוד נמצא בהם תיבות חסרות. "כללא דמילתא, כי כל הכתיבה רעה גרועה לא נמצא בה דבר טוב זולת הענין, וכל זה מלבד מעשה האיש כי גוזל הוא וגוזל שמו וגזלה עמו, כי מי יודע הכוונה בכתיבה, או אם כותב לקדושת תפילין או השמות אם הם לקדושת השם או עיבוד העורות, כי האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב ויודע מחשבות לבו, והוא יבקש את הברכות שגרם להוציא לבטלה ממנו, וה' הטוב יכפר בעד הצבור כי שוגגין הם, וזה האיש אינו מומחה ואין ראוי לקנות ממנו תפילין אעפ"י שהם כתובין כהוגן, כי שני פירושים יש במומחה, או מומחה באומנתו או מומחה שהוא חסיד והולך בדרך תמים, ותרווייהו ליתנהו ביה, ולכן הזהר את העם שלא יקחו עוד ממנו תפילין, ואם יסכים האל כן אעשה לכל הספרים והמזוזות שכתב, כי לדעתי אין בהם קדושת ספר תורה ומזוזה, והוא יעזרני על דבר כבוד שמו אכי"ר".

חבל נחלתו

יצאו מהמפעל או ששלחו להם תפילין שאינן שלהם ואינן עליהן אחריות. לסיכום, נראה לי שהעמדת כל העולם כרמאים או כטועים אינה נכונה ואינה ראויה. ובעיקר לאחר שהקונה הוצרך לסמוך על נאמנות הסופר בהלכות שאינן יכולות להתברר, ראוי שהמפעל יתייחס באופן הדדי, ולא יקשה על הקונים. עוד נראה, שמקח תפילין מבוסס כולו על יראת שמים וישרות של הסופר. התנאה כזו מלמדת על כך שהסופר אינו מוכן להיבדק אף על הניתן לאחר הכתיבה. בכך הוא מחשיד עצמו. הוא בעצם אומר בהתנאה זו: אין צורך לבדוק את כתיבתי. ולאחר שנמצאו כמה וכמה תקלות במעשה ידי המפעל, המצב עוד הרבה יותר חמור. שכן בתנאי זה הם מחשידים את כל זוגות התפילין שהם מוכרים. וכי מנין שהסופר כתב לשמה, אם הפרשיות עצמן נמצאו פסולות! ולכן נראה שמן הראוי שלא להתנות כלל תנאי זה.

ב. מניעת טענת מקח טעות באמצעות טענה עקיפה

1. בין אחריות למקח טעות

יש הבדל עקרוני בין מקרה זה לבין תקופת אחריות על מוצר. תקופת האחריות על מוצר בעיקרה לא נועדה לפגמים שהיו בטרם הקניה, פגמים אלו שמגדירים את הקניה כמקח טעות אינם שייכים לתקופת האחריות. מפעלים מקבלים עליהם אחריות לפעילותו התקינה של המוצר לאחר קנייתו למשך זמן ידוע, מתוך הבנה שמוצר נקנה לתקופה ולא ליום או יומיים. ולכן במידה

כשרות או שלא הוכנס מאומה (וידועים מעשי הרמאות). אף לאחר פתיחת התפילין רוב הציבור נזקק לבדיקת מומחה שאמנם הפרשיות כשרות. נמצא שבניגוד למכונית, בתפילין הפגמים במכר לא יכולים להתגלות ע"י הקונה.

סיבה נוספת שאין ראוי להתנות כן היא שבכך הוא פוסל את כל מי שאינו מורשה, וכי כל הסופרים והבודקים בעולם פסולים וחשודים?! יותר ראוי להתנות: שבכל מקרה של טענת פסול בפרשיות, ולמפעל ישנו חשש שהפרשיות לא נכתבו והוכנסו על ידו, הדבר יבדק ע"י המפעל ולקבוע תלמיד חכם מקובל כבורר, אבל בצורה כה כוללת לפסול את כל הקונים והסופרים אין זה ראוי.

ישנה דרך פשוטה לברר שהפרשיות הן אלו שהוכנסו ע"י המפעל. בדורנו, דור המחשב, ניתן לצלם בחדות גדולה כל פרשיה שהוכנסה לתפילין ע"י המפעל לתת לה מספר ולציין מי הסופר שכתבה, מועד כתיבתה, מי המגיהים שעברו עליה ולאילו תפילין הוכנסו. כל החומר אצור ושמור במפעל. במידה וקונה פתח את תפיליו וגילה פגמים או פסילה בפרשיות הוא יעביר זאת למפעל, והמפעל ישווה זאת עם הצילום הנמצא ברשותו. אם זו הפרשיה שהוכנסה לתפילין ע"י המפעל הוא חייב לתקן זאת, ואם זאת פרשיה שלא הוכנסה על-ידו הוא פטור מכך. כיון שלכל סופר כתב אופייני ואין פרשיה דומה לחברתה כמו בדפוס שוב אין שום בעיה בכך. וכן בפגמים שהמפעל מתחייב לתקן: חסרות ויתרות או דהיית הכתב יוכלו לדעת אם אמנם התפילין הללו

לך, ואם לא תוכל להוכיח המוציא מחברו עליו הראיה; וכיון שאתה רוצה להוציא ממני את דמי החפץ עליך להוכיח שהוא נקנה ממני.

במקרה הנוכחי, טענת המפעל היא שהסימן שלו שהתפילין יצאו מהמפעל היא בדרך הסגירה של הבתים, ואחר שהתפילין נפתחו המפעל אינו יודע אם הפרשיות הוכנסו על ידו. א"כ כל אדם שפתח את תפיליו ע"י סופר שאינו מורשה ע"י המפעל, צריך להוכיח שהן הפרשיות שהמוכר מכר לו, והמוציא מחברו עליו הראיה⁵.

ראשית, יש לדחות את טענת המוכר שכן טענת המפעל-המוכר מפקיעה מן הקונה את היכולת לטעון **מקח טעות**, שהרי אם התפילין פסולות והן תפתחנה ע"י אחר ויתגלו הפגמים במוכר הקונה אינו נאמן לטעון על כך. ואם ישלח את התפילין לבדיקה במפעל – לא ידע אם התפילין כשרות, מכיון שהבודק הוא המוכר, ואם הוא מכר לו אותם פסולות, מדוע עתה יהא נאמן שלא ישקר ויכניס אותן פרשיות פסולות. נמצא שהטענה של המוציא מחברו וחשש החלפה גורם שהקונה לא יודע אף פעם שהתפילין שבידיו אינן כשרות. הטענה שהמפעל טוען היא בעצם טענת מלכוד: אם תפתח בעצמך תסיר ממני המפעל את האחריות לתיקון, ואם תתן לי לפתוח ג"כ לא תדע שהתפילין כשרות.

בטענה מחוכמת זו רוצה המפעל למנוע ממנו כל טענת **מקח טעות**, אף

וחלקי המוצר מתבלים מהר מדי, או שחלק נשבר, או שיש קלקול תוך כדי תקופת האחריות, המפעל מקבל עליו אחריות ומתקן, מכיון שהוא מבין שאם חלק נשבר כנראה שהוכנס חלק פגום למוצר, או חלק שנתבלה מהר מדי. הטיעון של הקונה הוא שעד לקלקול המוצר פעל כראוי ותוך כדי תקופת האחריות הוא התקלקל.

בניגוד לכך בתפילין במקרה זה הטענה היא שהן נמכרו פסולות ולכן יש כאן **מקח-טעות**.

עולה לפי זה כי מפעל אף של תפילין ראשי להתנות על תקופת אחריות לאחר הקניה, אם כי דעתנו אמורה לעיל שיש בכך פגם מוסרי שהקונה מאמין למוכר ומוציא כסף רב בגלל אמונו במוכר, בעוד שהמוכר לא מאמין לקונה. וכיון שהקונה אינו יכול להוכיח את טענתו – שהפרשיות של המפעל, הוא מנוע מלממש את האחריות אם פתחן ע"י סופר שאינו מורשה.

אבל אין זה שייך כלל לטענה על קלקול שהיה קיים במוצר עוד לפני הקניה והוא נתגלה רק אחרי כן. לכן, תנאי ישיר – שלא תתקבל טענת מקח טעות – לא יועיל.

2. ביטול אפשרות לטענת מקח טעות

השאלה שעומדת לדיון היא: האם מוכר שמודה שמכר חפץ ובא הקונה בטענת מקח טעות, האם יכול המוכר לדחותו בטענת: הוכח שחפץ זה מכרתי

5. עי' בשו"ת רדב"ז (ח"ג סי' תצב).

חבל נחלתו

בראשונים ובאחרונים שבגלל חשש החלפה ע"י הקונה אין המוכר יכול לדחות את הקונה מטענת מקח טעות. ומספיק בטענת ברי של הקונה כנגד טענת ספק של המוכר כדי לקבל את טענת הקונה ולחייב את המוכר.

כך ענה הרא"ש (ש"ת כלל קב סי' ט, הובא בטור סי' רלב): "ששאלת: ראובן שמכר לשמעון גבינות, ואחר ג' ימים פתחן ומצאן מרוקבין רקבון גדול ועפוש הרבה, יש לשאול: עיפוש הגבינות, בכמה זמן ראוי רקבון ועיפוש כזה לבא בגבינה, אם יאמרו שהיה בבית המוכר, נמצא שהיה מקחזו בטעות, ואם הדבר ספק, המוציא מחברו עליו הראיה".

ולכאורה למה לא חוששים להחלפה, ויאמר המוכר לקונה: תוכיח שגבינות אלו שלי, ואתיחס לטענותיך. אלא הדבר פשוט שאין הקונה נחשב במקרה זה מוציא מחברו ועל כן אין מוטלת עליו שום ראיה נוספת לטענת מקח טעות.

וכך באר ערוך השולחן (ח"מ סי' רלב סכ"ד): "ראובן שמכר לשמעון גבינות ולאחר ג' ימים פתחם ומצאן מרוקבות ישאלו לעושי גבינות בכמה זמן ראוי לבא רקבון כזה ואם יאמרו שעדיין נעשה אצל המוכר הוי מקח טעות ומחזיר לו הדמים ואם הדבר ספק המוציא מחבירו עליו הראיה ואם הלוקח לא נתן מעות עדיין א"צ ליתן ואם נתן אינו יכול להוציא ואע"ג שכתבנו בסעיף י"ז ובסי' רכ"ד דכל שברשותו נולד הספק עליו הראיה אף כשאינו בא להוציא, שאני התם שיש להמוכר חזקה והיינו חזקה מכח רובא דרוב בהמות כשרות הן וכן בשארי חפצים ועניינים שנוכל להעמידם על חזקתם הקודמת אבל גבינות אין להם חזקה מפני

לגבי אותם פסולים שאפשר לברר לאחר הקניה, כיון שאף קונה לא יוכל להוכיח בשני עדים שפרשיות התפילין נקנו אצלם.

נראה שטענת מקח טעות היא טענה בסיסית של הקונה, והמוכר אינו יכול לשלול אותה מהקונה לא בטענה ישירה ולא בטענה עקיפה.

פסק הרמב"ם (הל' מכירה פט"ו ה"ג): "וכן המוכר לחבירו קרקע או עבד או בהמה או שאר מטלטלין ונמצא במקח מום שלא ידע בו הלוקח, מחזירו אפילו לאחר כמה שנים שזה מקח טעות הוא, והוא שלא ישתמש במקח אחר שידע במום, אבל אם נשתמש בו אחר שראה המום הרי זה מחזל ואינו יכול להחזיר".

ובהמשך (הלכה ה'): "כל הלוקח סתם אינו לוקח אלא הדבר השלם מכל מום, ואם פירש המוכר ואמר על מנת שאין אתה חוזר עלי במום, הרי זה חוזר עד שיפרש המום שיש בממכרו וימחול הלוקח, או עד שיאמר לו כל מום שימצא במקח זה הפוחת דמיו עד כך וכך קבלתי אותו, שהמוחל צריך לידע הדבר שימחול לו בו ויפרש אותו כמו המפרש בהונייה".

בתפילין הקניות למצוה ודאי הקונה אינו מוחל על פסול הפרשיות. ונראה לענ"ד פשוט שכשם שאין המוכר יכול להתנות: 'שאין אתה חוזר עלי במום', ה"ה אינו יכול לטעון תוכיח שחפץ פגום זה מכרתי ואם לא לא תיטול משום שהמוציא מחברו עליו הראיה.

3. טענת מקח טעות כנגד טענת החלפה

נראה להוכיח מתוך שאלות שנדונו

שדרכן להתליע ומשום סברא זו לחוד **שברשותו נולד הספק אין עליו חובה להביא ראיה** אלא כשבא להוציא ולא כשבא להחזיק [שם] ולפ"ז כשנתגלה מום במקח ולא נתן מעות עדיין ויש ספק מתי נתהוה המום צריך הדיין לחקור אם יש בזה איזה חזקה או רובא המסייע להמוכר אם לאו, וי"א דתמיד על הלוקח להביא ראיה כבשם, אבל גדולי אחרונים הסכימו לדעה ראשונה.

לתפילין אין חזקה שהן כשרות, אמנם עברו עליהם (לטענת המפעל) שלשה מגיהים, אבל חזקת הגוף שהיא החזקה המסייעת למוכר אין להם. ובמקרה שלנו אין ספק מתי נוצר המום שכן דיבוקים או רווחים אינם נוצרים מעצמם כאשר הפרשיות בבתיים. ולכן פשוט שהוא מקח טעות.

וכן ניתן ללמוד מתשובה נוספת של הרא"ש (מובאת אף היא בטור סי' רלב, כלל קב סי' ז): "שאלה: ראובן שמכר לשמעון ב' נודות של שמן, ולא פתח שמעון הנודות, אלא סמך על ראובן ועל הסרסור, שאמרו לו שהוא טוב, וכאשר פתח נוד אחד למכור, מצאו עכור ועב עד שלא היה יכול למכרו אלא בדוחק; ועתה טוען שמקח טעות היה ורוצה להחזיר לו השמן; אם הדין עמו, **בשבועה שלא החליף השמן.** ושמעון זה רגיל לשלוח שמן בכל יום ששי לחזן בית הכנסת על ידי נערו, לצורך בית הכנסת, ועתה שלח לו מזה השמן והנער נתנו בענשית, אמנם השמש בעצמו הדליק הנרות, ויש מהם שכבו ויש מהם שכרו אורם; ועתה רוצה השמש להחזיר לו מותר השמן; אם הדין עמו, או נאמר: מאחר שהוא הדליק הנרות וראהו, סבר וקביל.

"תשובה: אין שמעון נאמן בשבועתו להוציא מראובן, אלא ישבע ראובן שנתן לו השמן

טוב, כאשר התנה לתת לו, ואם לא ירצה ראובן לישבע, ישבע שמעון שהתנה לתת לו שמן טוב וצלול, **וזהו השמן שנתן לו,** ויחזיר לו השמן; או ישומו כמה דמיו פחותים משמן טוב ויחזיר לו הפחת. ואפילו אם שמעון יכול למכור בלא הפסד, זבין וזבין תגרא איקרי, אם היה טוב, היה מרויח בו, ועתה שאינו מרויח בו, זהו הפסד התגר; וגם, למה יעכבנו לרמות בו העולם, כיון שהתנה ליתן לו שמן טוב, צריך לקיים לו תנאו וכן השמן ששלח לשמש, יחזיר לו המותר להחזירו לראובן; והשמש יכול להחזירו, שלא דקדק לראות אם הוא טוב, כי לא נתנו בענשית".

והדברים מוכיחים שאין הרא"ש מצריך את הקונה להוכיח שזה השמן שקנה, אלא מחייב את המוכר להישבע שהשמן שמכר היה צלול, או את הקונה, כאשר המוכר מסרב, להישבע שסיכמו על שמן טוב וצלול וכולל בשבועת הקונה טענת החלפה. אבל המוכר אינו יכול לטעון שמה היתה החלפה ולהיפטר.

וכן פסק השו"ע שולחן ערוך (ח"מ סי' רלב סי"ז): "ראובן שמכר לשמעון נאד שמן, ולא פתחו אלא סמך על המוכר שא"ל שהוא טוב, וכשפתחו מצאו עכור, ישבע המוכר שנתן לו שמן טוב כמו שהתנה עמו, ואם לא ירצה לישבע ישבע הלוקח שהתנה עמו לתת לו שמן טוב וצלול **ושזה הוא השמן שנתן לו,** ויחזיר לו השמן; או ישומו כמה דמיו פחותים משמן טוב, ואם ירצה הלוקח לקחתו יחזיר לו הפחת".

במקרה שלפנינו הדברים ברורים שהמוכר אינו יכול להישבע שמכר תפילין כשרות, ולכן לכל היותר ניתן להשביע את הקונה שלא החליף את הפרשיות.

וכן באר הסמ"ע (ס"ק לז): "ישבע הלוקח

חבל נחלתו

ירצה ראוּבן לישבע, ישבע שמעון שהתנה עמו לתת לו שמן טוב וצלול ושהוא הוא השמן שנתן לו ויחזיר לו השמן, ואם ירצה הלוקח ישמו כמה דמיו פחותין משמן טוב ויחזיר לו הפחת, ואפילו אם הלוקח יכול למוכרו ע"י הדחק בלא שום הפסד או לערבו עם שאר שמניו ולמוכרו אינו צריך, דכיון שהתנה עמו ליתן לו שמן טוב צריך לקיים תנאו".

נראה שאף לפי הלוּבש שאומר שמאמינים לטענת החלפה של המוכר והוא נאמן, אבל רק בשבועה ובמקרה הנוכחי המפעל אינו יכול להישבע כיון שהוא בספק אם אמנם אלו פרשיותיו. ואילו הקונה יכול להישבע וליטול.

וכן כתב בערך לחם על סי"ז: "פירוש הכא מסתמא היה יודע שמן שלו אם טוב אם רע, וכיון שאינו רוצה לישבע, ישבע הלה ויטול. ובדין הקודם (סעיף טז) הוא ספק אם נעשה בבית הלוקח".

וכן כתב בשו"ת מהרשד"ם (ח"מ סי' פ) בענין מי ששילם חוב לחברו ונמצא שהמעות שקיבל חלקן מזויפות, וז"ל: "אבל בנ"ד על הסתם חייב ליתן לו מעות יפות, ואם ישבע המקבל שהמעות שקבל הם אלו חייב הנותן להחליפם. וכפי שרשי הדין אף בלא שבועת מקבל חייב הנותן או להחליפם או לישבע שידע שפרע במעות יפים וזה בשיקבל עליו המקבל חרם סתם שמעותיו הם אלו".

הא קמן שטענת ספק החלפה אינה עומדת למוכר והוא חייב לתקן את התפילין או לתת לו תפילין חדשות או להחזיר לו את כספו ללא שום טענה.

וכן בשו"ת מהרש"ך (ח"ב סי' קסז): "אומר לכ"ת כי מלתא דפשיטא היא דהנותן

כו'. עיין פרישה (סעיף י"ד) שם כתבתי דמעשה היה שלא בירר המוכר טענתו, אם טען שלא הבטיחו מעולם להיותו צלול אלא כאשר הוא כן מכרו לו, ואף שאמר ליה שהוא טוב גם זה נקרא טוב לקצת אנשים שקונין אותו להיותו בזול יותר וכמו שכתוב בתשובה, או אם טוען אמת שהבטחתיהו בצלול ונתתי לו צלול והוא החליפו בשמן עכור זה. משו"ה השיב הרא"ש, שאם המוכר נשבע לפטור נפשו, אזי אין צריך לפרוט בשבועתו אלא שנתן לו שמן כמו שהתנה עמו, ובוזה נפטר הן שהיה בטענתו שלא הבטיחו בצלול הן שהיה טענתו שהחליפו. מה שאין כן כשבא הלוקח לישבע על טענתו ולהוציא, אז אם ראוּבן סתם טענתו צריך הוא לישבע לו על שני הפרטים, שהבטיחו בצלול ושהוא לא החליף שמן שנתן לו בשמן זה העכור לפניו, וכן הוא דברי המחבר אלא שקיצר. וזהו דלא כעיר שושן שכתב שהמוכר היה טוען שהחליף השמן, דאם כן לא היה צריך הלוקח לישבע שהתנה עמו לתת לו שמן צלול, שהרי המוכר מודה לו בזה".

מתברר כדברינו שכיון שאין המוכר יכול לברר שהקונה לא החליף הקונה יכול להישבע וליטול.

והלבוּש (ח"מ סי' רלב סי"ז, הזכירו הסמ"ע) כתב: "ראובן שמכר לשמעון נוד שמן, ולא פתחו שמעון אלא סמך לו על המוכר שאמר לו שהוא טוב, וכאשר פתחו אחר כך מצאו עכור שלא היה יכול להשתמש בו או למוכרו אלא בדוחק, ובא וטען שמקח טעות הוא ורוצה להחזיר לו השמן, וראובן המוכר טוען שמעון החליפו ואין זה שמכר לו, אין שמעון נאמן בשבועתו שהוא זה כדי להוציא ממון, אלא ראוּבן המוכר ישבע שנתן לו שמן טוב כאשר התנה עמו לתת לו, ואם לא

להישבע. ראשית, עפ"י דברי מהרשד"ם ומהרש"ך שאין הטוען מקח טעות צריך להישבע כאשר הלה אינו טוען בברי החלפת, ובניגוד למקרה בשו"ע והלבוש שהמוכר טוען בברי ולכן אם ירצה יישבע ויחזיק בשלו.

ועוד במקרה זה אף ספק טענת החלפה היא טענה חלשה. שכן בשמן (שו"ע חו"מ סי' רלב סי"ז) יכול המוכר לטעון התחלף לו כד אחד בכד אחר ממוכר אחר, והקונה טוען ביושר ורק טועה בשני דברים דומים. אבל בתפילין זו טענת רמאות, וכי כמה זוגות יש לאדם וכמה פרשיות יש לו?! אלא הוא טוען: אתה רמאי, הוצאת את שמכרתי לך ושמת אחרות ובאת לתובעני בידיעה שאינן אלו שמכרתי לך. ורובא דאינשי אינם רמאים וא"כ טענת השמא שלו היא חלשה, ולכן הקונה הטוען ברי שהם שלי וברי שהן פסולות וזהו מקח טעות – אינו צריך שבועה כדי להחזיר את המקח. ולא מצאנו שבועות על טענת שמא אלא כאשר הנשבע מורה היתרא לעצמו כדברי המשנה בשבועות (פ"ז מ"ח): "ואלו נשבעים שלא בטענה השותפין והאריסין והאפוטרופין והאשה הנושאת והנותנת בתוך הבית ובן הבית אמר לו מה את טוענתי רצוני שתשבע לי חייב". ובגמרא (מח ע"ב): "ואלו נשבעין. אטו בשופטני עסקינן? הכי קאמר, ואלו נשבעין שלא בטענת ברי אלא בטענת שמא: השותפין והאריסין... ומאי שנא הני? משום דמורו בה התירא".

ובפה"מ לרמב"ם פרש: "אמרדו שלא בטענה, כלומר שלא בטענת ברי אלא בטענת שמא שלא רימהו במה שהיה ביניהם".

לחבירו גרושו בחזקת שהוא של כסף או זהוב בחזקת שהוא של זהב ולא הכיר בו המקבל ולאחר זמן כשבא להוציאו נתגלה זיפו שהיה פסול לעולם חוזר, ולא דמי להנהו אונאות מטבע שכתבו הפוסקים דזמן החזרה הוא בכרכים כדיניה ובכפרים כדיניה כמו שכתב כ"ת. דהך מלתא דאונאת מטבע פסול הוי מקח טעות והלכה רווחת דמקח טעות לעולם חוזר ודבר זה הוא פשוט מאוד ולא היה צורך להסתפק בו... דדווקא היכא שנתן הגרושו או הזהוב טוען ברי שאותו המטבע פסול שחוזר לו המקבל אינו שלו שהגרושו שהוא נתן היה טוב נקי מכל סיג וחלילה ישבע הסת ויפטר, אבל כל שאינו מכירו חייב להחליפו ואין שכנגדו צריך לישבע, אבל אם ירצה יחזיק סתם על מי שנטל ממונו שלא כדין וכל זה פשוט וברור". רואים בבירור שטענת מקח טעות עומדת לקונה, ולכל היותר המוכר יכול להחרים על מי שהחליף פרשיות אבל ודאי שאינו יכול להיפטר בטענת שמא החליפו. וכך כתב בכסף הקדשים (לרא"ד מבוצץ', סי' רלב סי"א): "תפילין שנבדקו ונמצא בהם פסול והקונה תובע מהסופר או ממי שמכר לו כל שניכר שהפסול הוא מתחלת כתיבה הרי פשיטא שצריך להחזיר לו המעות"... במקרה הנוכחי שהמוכר טוען: שמא הוחלפו הפרשיות, והקונה טוען ברי לי שלא הוחלפו, הקונה רשאי להחזיר את המקח למוכר בטענת מקח טעות.

4. שבועה על טענת ספק

לכאורה, לפי מה שהעלה בטור ושו"ע הקונה חייב להישבע כדי ליטול כיון שהמוכר טוען: החלפת את הפרשיות. אולם נראה שבמקרה שלנו אינו צריך

חבל נחלתו

ואינו חייב להוכיח כלום. אם המוכר היה טוען בודאי ונשבע על טענתו הוא היה נאמן להחזיק כבשמן עכור לפי פסיקת הרא"ש, ואם אינו רוצה להישבע והקונה נשבע הוא נוטל כמוש"כ שם. וכן אם טוען שמא החלפת בטעות (בדדמי) ועל כן תישבע ותיטול יש מקום לטענה זו, אבל אם הוא טוען: איני יודע אם אתה רמאי, אבל מוטל עליך להוכיח שאינך כזה, כדי שתיטול, או שתישבע ותיטול נראה שאין לטענה זו שום יסוד, והקונה יטול את שלו.

ואין הבריות חשודים לרמות ולטעון שקר. ובפרט שהם האמינו למוכר כי התפילין כשרות, משמע שרוצים לקיים את המצוה כראוי ואיך הם ירמו ויעשו מעשה כדי לצאת ידי חובה ברמאות.

אמנם מצאנו לגבי אבדה שנאמר (ב"מ כה ע"ב): "תנו רבנן: בראשונה כל מי שאבדה לו אבידה – היה נותן סימנין ונוטלה. משרבו הרמאין, התקינו שיהו אומרים לו: צא והבא עדים דלאו רמאי את, וטול". ולכאורה עפ"ז בכל מקום שחוששים לרמאות צריך להביא עדים שאינו רמאי, וא"כ דבר זה ניתן לעשות אף במקרה דנן, אבל נראה שדוקא כאשר אין ידוע כלל מי התובע (וגם במקרה זה י"א שמוציא בסימנים מובהקים ע"י רא"ש). אבל במקרה שלפנינו הרי אין המדובר בסתם אדם שאין מכירים אותו אלא בקונה, ששילם את מיטב כספו כדי לקנות תפילין ממפעל זה, וא"כ אף המפעל אינו יכול לטעון: תוכיח שאינך רמאי.

נראה על כן שהמפעל חייב לתקן לקונה את הפרשיות ללא תנאים וללא תשלום, וזאת כדי לעמוד במכירה. ואם אינו רוצה לתקן רשאי לתת לו פרשיות אחרות

ורש"י פרש: "משום דמורו בה התירא – לעצמם לפי שטרחה בנכסים".

עולה מן הדברים שבסתם, אין אדם יכול להשביע על טענת שמא אלא במקרים שהמשנה מביאה כשהצד השני הנשבע מורה היתר לעצמו. וטעם זה לא קיים לגבי המקרה בתפילין שלפנינו ולכן הוא פטור משבועה.

ואף שהנשבעים שלא בטענה נשבעים להחזיק וכאן הם נשבעים להוציא בכ"ז נראה שאין לחייב בשבועה אם שכנגדו טוען טענת ספק גרועה.

והנה בשו"ת רדב"ז (ח"ג סי' תצב) כתב: "ותו דכתב רבינו ברוך ז"ל בתשובה שכל דבר הראוי להסתפק בו ועביד למיהוי משביעין אותו על טענת שמא". והוכיח שם את דעתו. אמנם במקרה הנוכחי נראה שנוטל ללא שבועה מפני שאין זה דבר הראוי להסתפק בו. וכי רוב העולם רמאים ויבואו בטענת מקח טעות על פרשיות שלא היו בתפילין שקנו?! ולכן נראה שאף לשיטת רבינו ברוך במקרה זה אין משביעים על טענת ספק.

5. טענת שמא אתה רמאי

טענת שמא החלפת, היא בעצם טענת שמא אתה רמאי והחלפת פרשיות התפילין כדי לרמותני ולהטיל עלי את מקח הטעות. נראה שטענת שמא אתה רמאי אינה טענה. ולכן אם הקונה טוען זה המקח שקניתי ממך ויש לו ראיות על כך, ויש בו פגמים שהיו בשעת קניה וה"ז מקח טעות, והמוכר טוען תוכיח שאינך רמאי ולא החלפת את המקח, ואינך בא עלי ברמאות בטענת מקח טעות, נראה שאין הלוקח צריך לענות על טענה זו

מפקיעים ממנו.

כתב על כך הסמ"ק (מצוה קנו): "ואם כסהו אחר (שם בתוס' וב"ק פ"ד) חייב ליתן לו י' זהובים, אף על פי שאין אנו דנין דיני קנסות, מכל מקום אנו למידין כי לא טוב עשה וצריך לפייס חברו". והזכיר את דבריו הט"ז (י"ד סי' כח ס"ק ח). וכתב הפרי מגדים (י"ד משבצות זהב סי' כח ס"ק ח): "ובזה צריך על כל פנים לפייסו **שביטל חברו מהמצוה** והוא הדין בספיקות כמו ספק טריפה וכדומה דמכסה בלא ברכה מ"מ צריך פיוס שמבטל חברו מספק מצוה".

לכאורה נראה שה"ה במקרה דילן, שהמפעל מנע מהקונה לקיים מצוה, צריך לפייסו בממון, שכן מנע ממנו קיום מצות תפילין במשך שנתיים!

ועדיין צריך לעיין בשאלה שכן במקרים המובאים בגמרא (ב"ק צא ע"ב וחולין פז ע"א) מהם עולה ההלכה המובאת בחו"מ סי' שפב וי"ד סי' כח, המונע מחברו קיים בעצמו את המצוה ותשלומיו הם לכאורה על הנאת המצוה או הברכה שהוא עצמו קיים, ובכך מנע את בעל המצוה מקיום. אבל במקרה דילן יש רק גרם לחברו שלא יקיים מצוה, אולם המוכר לא קיימה בעצמו. וצריך א"כ לדון האם הקנס בחטיפת מצוה הוא על כך שקיים את מצותו של חברו או משום שהפסיד אותו מעשיית מצוה.

ומצאתי בשו"ת בית שערים (אורח חיים סי' שנה) שכתב: "ונתעוררתי בסברא זו דל"ש לשלם י' זהובים בעד חטיפת מצוה אלא במצוה שאם יעשנה אחד לא יעשנה חברו כמו כיסוי ומילה והריגת שור וקציצת אילן ובהמ"ז והמצוה על כל ישראל או בבהמ"ז על ג' או על עשרה ויותר שיעשה

באותה רמת הידורים שהתנו עליה לפני שנתיים. ואם רוצה להשיב את כספו של הקונה, צריך להשיב לפי שווי תפילין ברמה שהתנו עליה עתה ולא לפי הדמים שהקונה שילם. ואין זו רבית, עי' שו"ע י"ד סי' קעה ס"ו ובנו"כ. ועי' ס' תורת רבית (פ"י סעיף מט) ובהערות עליו.

ג. חיוב פיצוי על שנתיים שלא הניח תפילין ועל ברכות לבטלה שברך

המוכר הכשיל את הקונה ומכר לו תפילין פסולות. נמצא שהקונה לא הניח תפילין במשך קרוב לשנתיים, עד שהסופר בדקן. האם המפעל המוכר חייב בפיצוי כספי על המצוות שהפסיד את הקונה, ועל ברכות לבטלה שברך בהנחת התפילין?

פסק בשו"ע (חו"מ סי' שפב): "וכן מי ששחט חיה ועוף, ובא אחר וכיסה הדם שלא מדעת השרחט, חייב ליתן כמו שירארו הדיינים. ויש מי שהורה שהוא נותן קנס קצוב, והוא י' זהובים. וכן הורו שכל המונע הבעלים מלעשות מצות עשה שהם ראויים לעשותה, וקדם אחר ועשאה, משלם לבעלים י' זהובים. (היה לו בן למול, ובא אחר ומלו, חייב ליתן לו י' זהובים. אבל נתנו לאחר למול, ובא אחר ומלו, פטור) (רבינו ירוחם נל"א ח"ד). ובזמן הזה אין מגבין אותו, אבל אם תפס לא מפקינן מיניה".

היינו החוטף מצוה המוטלת על חברו צריך מן הדין לשלם לו עשרה זהובים כקנס (וי"א שהוא ממון – רי"ף ב"ק לב ע"ב) וכיון שכן בזה"ז שאין לנו דיינים סמוכים ורק עבדינו שליחותייהו בדבר ששכיח ויש בו חסרון כיס אין גובים קנס (או ממון לפי הרי"ף) זה, אבל אם בעל המצוה תפס אין

חבל נחלתו

דרש"י בחולין ד' פ"ז ע"א מפרש בהדיא **דהוא מפני שמפסידו שכר, והיינו הפסד שכר קיום המצוה שהיה מקבל** כדאיתא בגמ' שם, וכן מבאר גם הרמב"ם בפ"ז מה' חובל ומזיק הי"ג דהחייב לשלם בזה לבעלים הוא מפני **שהרי הפקיען מלעשות מצוה** וכן איתא בחו"מ סי' שפ"ב. הרי בהדיא שהחייב הוא על ההפקעה, וא"כ מה לי אם זה שחטף קיים המצוה או לא קיים, סוף סוף הרי הפקיע מיהת את הבעלים מלעשות מצוה.

וחזר על כך **שוב בשו"ת ציץ אליעזר** (חט"ו סי' לה): "אבל במצוה שאדם עושה ויעשה מה שייכות בה לחבירו לזכות בה, ואם מתורת שכר, שכר מצוות בהאי עלמא ליכא וכו' ומה דאמרינן במונע מצות עשה מבעליו דצריך לשלם י' זהובים היינו דוקא מתורת קנס דצערי' לחבריה שבטלו מעשות מצות עשה שהוא ראוי לעשות, אבל לא שכר המצוה וכו' יעו"ש, ובנוגע לתשלום י' זהובים ומכירת מצוות יעוין מ"ש בזה עוד השלטי הגבורים שעל הרי"ף סו"פ החובל ומג"א אר"ח סי' ש"ו ס"ק ט"ו, ויש"ש ב"ק שם סי' ס' עיי"ש, והדברים ארוכים".

וכן הזכיר **הסתפקות זאת בשו"ת משנה הלכות** (חט"ט סי' רפ בסוגריים): "ובעצם אני מסופק היכא דביטל חבירו ממצוה והוא לא עשה המצוה אי מחוייב ג"כ לחבירו עשרה זהובים וכגון שלקח מחבירו אתרוג שלו והוא בעצמו לא יצא בו או שחטף ערלה שלו ולא קיים בה מצות שריפה אי מחוייב בעשרה זהובים דלפום ריהטא נראה דאינו חייב בעשרה זהובים אלא כשחטף מצוה ועשה הוא מצוה אבל לא בחטף מצוה ולא עשאה דאז לא הוי אלא בכלל מחטיא את חבירו ואין הו"ג כעת להאריך בזה".

אחד מהם מצוה זו ואחד מהם יש לו קדימה במצוה זו ובא חבירו וחסף ממנו המצוה אז צריך לשלם י' זהובים לפי שביטל חבירו ממצותו והוא עשה אותה מצוה שזכה בה חבירו אבל במצוה שכאו"א מיראל מחוייב לעשותה כמו תפילין והוא חטף תפילין של חבירו והניחו ומנע את חבירו מלהניחם א"צ לשלם י' זהובים, דהא הוא לא עשה מצוה של חבירו אלא מצוה דיגליה והוי כאלו מנע חבירו מלהניח תפילין והוא לא הניחם דא"צ לשלם בשביל היוזק, דתשלומין אלו הם קנסא או תקנה כמ"ש ש"מ ב"ק צ"א ולא תקנו אלא בפגם ונהנה משל חבירו כעין מעילה בהקדש במעילה י"ח ולא במזיק דמזיק הקדש דפטור כדאמרינן שם י"ט".

וא"כ **המזיק יכול לטעון במה הזקתיך, הרי זה היוזק שאינו ניכר. ומדין נהנה פטור** אני שהרי לא נהניתי מביטול מצותך.

אולם בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ה סי' כה פרק כח אות ב) **הקשה על סברא זו וז"ל:** "ולפענ"ד יש להעיר על המהר"ם שיק (י"ד סי' שכח) בכמה נקודות בדבריו, ראשית במה שמחלק השואל דזה שמי שחטף מצוה מחבירו צריך לשלם על שביטל חבירו ממצוה דהוא דוקא בחטף מצוה מחבירו ועשאה הוא אז חייב לשלם, והמהר"ם שיק מסכים לו לסברתו, ויש להבין ההסבר של החילוק, דמה לי אם הוא עשאה להמצוה או לא, **הרי עכ"פ ביטל ומנע מחבירו מקיום המצוה וע"ז הוא שצריך לשלם.**

"אם לא שנסביר זה מפני שחייב התשלום הוא בעד הנאתו של החוטף מהמצוה שחטף, וההנאה בזה הוא כשהוא קיימה, ומשום כך אינו חייב בזה כי אם כשעשאה הוא. אבל לא משמע כן מדברי הראשונים,

גם עוד אפשר שלא נרגשו בטעות זו עד אחרי מותו, וא"כ הלך ערום מן המצוה הזאת לבית עולמו ועוד בידו שגגת ברכה לבטלה גם זה דבר קשה מאוד לסבלו בשכל. "ועל זאת מצאתי תרופה אשר יצאה מפי רב קדמון שהביאו הגאון חיד"א ז"ל בדבש לפי והעתיק דבריו הרב הגדול מהרח"פ בספר לב חיים ח"ב סי' י' שגם הוא ז"ל נתעורר בדבר כיוצא בזה וכתב וז"ל: הנה ראיתי להרב הגדול חיד"א ז"ל בס' דבש לפי מערכת ד' אות ד' שהביא משם ספר שבלי הלקט ח"א כ"י שבלת ח' שכתב בשם גדול וז"ל: **וכל איש מקבל שכר כל מה שרואה בדעתו אם דעתו מכוון לשמים** שהרי אתה רואה שתפילין שתפרן בפשתן פסולים כדאמר פרק אלו הלוקין אמר רב חזינן לתפילי דבי חביבי דתפרי בכיתנא ולית הלכתא כוותיה, ובודאי דרבי חייא הגדול היה לו שכר תפילין כשאר החסידים ואנפ"י שתפורות בפשתן עכ"ל. הרי נראה דאפילו דכפי ההלכה היו תפילין פסולין עכ"ז כל שלדעתו מכוין לשמים לקיים המצוה יש לו שכר תפילין ע"כ ע"ש".

ונו"נ בתשובה זו, ומסקנתו שמקבל שכר מצוה על אף שלא קיימה.

והדברים לדעתי צ"ע מהאמור במנחות (מא ע"א): "דמלאכא אשכחי' לרב קטינא דמיכסי סדינא, אמר ליה: קטינא, קטינא, סדינא בקייטא וסרבלא בסיתוא, ציצית של תכלת מה תהא עליה? אמר ליה: ענשיתו אעשה? אמר ליה: בזמן דאיכא ריתחא ענשיתן". ומפורש שנענשים על ביטול עשה בזמן ריתחא ואיך נאמר שמקבלים שכר על קיום מצוה שהיא פסולה?! ואם נאמר שאחר כונת הלב הם הדברים, נלענ"ד

נראה על כן שאי אפשר לחייב את המפעל בפיצוי כספי ובפרט שמדובר בערך בחמש מאות מצוות של הנחות תפילין. וכיון שאין גובים בימינו תשלום זה לא ניתן לגבותו, וכש"כ במקרה הנוכחי שהאחרונים חלוקים הם יש במקרה זה תשלומים של י' זהובים. עכ"פ חזרנו לדברי הסמ"ק שהמפעל חייב לפייס את הקונה, ונראה שלא די בפיוס בדברים אלא בממון כפי עגמת הנפש על אי קיום מצוה כה גדולה במשך קרוב לשנתיים.

וע"ע בשדי חמד בדין "ולפני עיוור" (אות כו) שמביא חקירת האחרונים האם מי שביטל מחבירו מצות עשה עובר בלפני עיוור לא תתן מכשול.

חפשתי ולא מצאתי דיון בנושא מכשיל חברו בברכות לבטלה, שכן במקרה הנוכחי הוא ברך יום יום על תפילין פסולות. ונראה שדינו יהיה כמו לגבי מבטל ממצוות ויהיה חייב בפיצוי ממוני.

בשו"ת רב פעלים (ח"ד או"ח סי' ב) רוצה לומר שאף אם הניח תפילין פסולות כיון שהתכוין למצוה ולא שהן פסולות – יש לו שכר מצוה. וז"ל:

"גם עוד חקירה כזאת ג"כ המצא תמצא לפעמים באיש שכתב תפילין ונתנו למגיה החשוב הממונה על זאת ועשה לו הגהה ומקרה היה לו בטירדה אחת שהיה טרוד המגיה הוא ושגג בהגהתו שנעלם ממנו טעות התפילין בחסרון או יתרון תיבה אחת או אות אחד וזה לבשו לפי תומו כמה שנים וכאשר פתח אותו לבדקו פעם שנית נמצא בו הטעות הנז' ונמצא זה לא קיים המצוה כמה שנים ובירך ברכה לבטלה ואיך זה איש תם וישר יהיה ערום ממצוה יקרה זאת כי

חבל נחלתו

שקשה לומר כן. וצ"ע מה יאמר לגבי ברכות לבטלה שברך וכי אף עליהן נוטל שכר מצוה?!
ואף לשיטת הרב פעלים היה נראה לומר זאת בחכם הסובר שהדבר הותר קודם שנפסקה הלכה, ולגביו אין זה פסול, אבל לאחר שנפסקה הלכה שהוא פסול, אם יבוא חכם ויאמר אעפ"כ לדידי התפילין כשרות כיון שסומך אני על שיטה

אחרת, אף שאיננו יודעים בדיני שכר ועונש משמים, לא נראה שדבריו יתקבלו ויקבל על כך שכר משמים. ועוד, נראה שכיון שמוטל עליו חיוב הפיוס בממון על ביטול מצוה של חברו, אינו יכול לטעון כנגד השני – כיון שאתה מקבל על כך שכר משמיא כאילו קיימת את המצוה כתיקונה, לא מוטל עלי לפייסך בממון.

תשובת הרב הגאון הרב יעקב אריאל רב העיר רמת-גן

לרב יעקב אפשטיין שליט"א שוכ"ט!

יישר כח על הפסיקה, אולם שתי הערות:

א. אם יבואו שני הצדדים לדין ויחתמו על שטר בוררות הכולל פשרה יש מקום לבית הדין להטיל תשלום מסויים על המפעל על שמנע מהמתלונן קיום מצות תפילין כהלכתה במשך שנתיים. אמנם שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אך בכ"ז על המפעל לגלות אחריות לתקלה שיצאה מתחת ידו שגרמה להכשלה של ברכות לבטלה כה רבות. ויש דמיון מסויים לאמור בסי' רל"ד על מי שקנה בשר טרף שצריך להחזיר לו את הדמים ואף כאן הקונה תפילין בבר מצוה שלו מתכוון להשתמש בהן כל ימי חייו (בימינו בערך כ-80 שנה!) ביטול שנתיים מזמן זה דומה להורדת ערך התפילין כ-2% בערך. זהו לענ"ד היסוד לחישוב הנזק שאינו מעיקר הדין אך ראוי לשמו כפשרה.

ב. יש בכ"ז בעיה בפתיחת התפילין ע"י מישהו אחר, אמנם מגיהים וסופרים אינם חשודים חלילה על שקר והונאה, אך הקונה תפילין, אם הוא רמאי עלול לפתוח ולהחליף את הפרשיות, להביא אישור ממגיה שהן פסולות ולבקש פרשיות אחרות תמורתן. יש צורך לתת מענה לאפשרות כזאת.⁶

יעקב אריאל

6. תשובת המחבר להערה השניה: לסופר סת"ם וכש"כ למפעל ישנו סימון שהפרשיות נכתבו על ידו, ותאריך כתיבתן לשם החלפת פרשיה שנפסלה בפרשיה מאוחרת לקודמות, ומוקדמת למאוחרות לשם שמירה על 'כסדרן' ולכן אם תחולפנה פרשיות המפעל אמור להרגיש בכך. כמו"כ הערתי בפנים כיצד ניתן למפעל להתגונן מפני תביעות שוא.

חבל נחלתו

תשובת הרב הגאון דוב ליאור רב העיר קרית ארבע – חברון ת"ו

מנחם אב תשס"ח
לכבוד
הרב יעקב אפשטיין

השלום והברכה וכט"ס!

קבלתי את הבירור ההלכתי שלך בנוגע התניה על מקח טעות. קראתי את הנושא בעיון ושמחתי לראות שכוונת אל האמת, ביחוד בנקודה שלא שייך כלל לומר כאן תנאי שלא מועיל, היות ואין הלוקח יודע במה מדובר, כמבואר בח"מ סי' רלב ס"ג.

כמו כן כל התנאי הזה שהמפעל עושה, נודף ממנו ריח לא טוב. אם היו מתנים שכל פתיחת התפילין ע"י מי שהוא לא מהמפעל אינה מחייבת אותם משום שיכול להיות שהוא גרם את הנזק זה ניתן לקבל, אולם אם זה ברור כשמש שהמום נתהוו קודם נגיעות באותיות או רווחים במילים, ודאי שהדברים היו קודם ואין כל הצדקה להתנער מאחריות, בקיצור כתבת נכון מאוד וישר כוחך.

החותם לכבוד התורה ולומדיה
הרב דוב ליאור

סימן מז

שומר אבידה שפשע

תשובה

שאלה

א. נתייחס לשאלה בתחילה כאילו המדובר במציאת גדול וכאילו השעון נפל מכיס גדול וכו'.
במשנה (ב"ב פ"ה מ"ט): "השולח את בנו אצל חנוני ופונדיון בידו ומדד לו באיטר שמן ונתן לו את האיטר שבר את הצלוחית ואבד את האיטר חנוני חייב..." וכתב על כך

ילדה מצאה שעון בחצר ביתה. למחרת החליטה להכריז עליו ולהחזירו לבעליו. היא נטלה אותו לבית הספר. תוך כדי משחק בהפסקה השעון נפל מכיסה וילד אחר דרך על השעון והוא נשבר.
מה הדין, והאם יש נ"מ אם מאן דהוא דרש אותו כמאבד השעון?